

HALK ŞİİRİNDE RENKLERİN DEĞERLERİ VE ANLAMA KATKISI

ÖZET

Çalışma, beş (5) halk ozanının ürünleri incelenerek gerçekleştirildi. Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Köroğlu ve Dadaloğlu'dur. Ozanların, "renk" kavramını içeren, yansıtan sözcükleri dilbilimin yan alanları olan anlambilim, sözcük anlambilimi ve metin dilbilimin sözlüksel ve bağlamsal anlam; sezdirim / çıkarım, öngönderge / artgönderge / eşgönderge kavramlarının metinlerdeki kullanımı ve işlevlerinin de katkısıyla sınırlı anlamda söylem çözümlemesi çalışması gerçekleştirilmeye çalışıldı. Şiirlerde geçen, renk adları ya da renklere yapılan göndermeler, kullanım bağlamına bağlı olarak dize, dörtlük ya da şiirin bütünlüğü bağlamında ele alındı. Renk adları ya da uzak yakın çağrışımları, imgesel, dilsel, anlamsal katkı, işlev ve gönderim boyutları belirlenmeye; belirlemelerden sonra, beş ozanın kullanımları karşılaştırılarak değerlendirilip; yorumlanarak, veriler elde edilmeye çalışıldı ve elde edilen veriler yorumlanarak bütüncül yargılara varıldı.

Kavramlar Kısaltmalar

Sözce: Belli biri sözcelem durumu içinde belli biri tarafından söylenmiş ya da yazılmış söz; belli bir kişinin belli bir zamanda ve yerde ürettiği somut dilsel ürün (Kıran ve Kıran, 2001; 204,216).

Bağlam: Dilde, birimlerin birlikte kullanıldıkları diğer birimlerle kurdukları ilişkilere ve iletişimin gerçekleştiği ortama anlam kazanmasıdır.

Dil dışı bağlam: Metin üreticisinin gerçekleştirmeye çalıştığı bildirimsel amaç, yani metnin işlevi, (bilgilendirme, çağrıda bulunma, ilişki kurma). Metin okuyucusunun beklentileri, metinle bağlam arasındaki ilişkinin; tarihsel, toplumsal, politik bağlarının incelenmesidir.

Dil içi bağlam: Birimlerin birlikte kullanıldıkları diğer dilsel birimlerle kurdukları ilişkidir.

Gönderim: Bir göstereyi bir göndergeye bağlama.

Gönderge: Bir göstergenin belirttiği gerçek ya da düşsel nesne-varlık; göndermede bulunduğu bağlam ya da durum.

Gösterge: Dilsel gösterenle bir gösterilenin birleşmesinden doğan birim (İm de denir.) (Vardar,106-109).

Sezdirim: Demek istenenden daha az söyleyerek, söylenmeyenin alımlanması sağlamaya dönük söylem.

Konu: Söylemde sözü edilen, hakkında bir şey söylenen kişi ya da nesne (Vardar, 137).

Yorum: Sözcüde konuya ilişkin olarak söylenen (Vardar,225).

Kısaltmalar

PSA: Pir Sultan Abdal

KRC: Karacaoğlan

YE: Yunus Emre

DAD: Dadaloğlu

KÖR: Köroğlu

1.GİRİŞ

Üretim ve sunum sürecinin bütün boyutlarında “dil” olan ürünlerin incelenmesi yakın zamana değin, özellikle ülkemizde, daha çok yazın kuramları, eleştiri kuramlarına dayalı ya da kişisel yöntemlerle yapıla gelmiştir. Dil felsefesine, anlam olaylarına, sözcük anlamlarına hatta göstergebilime vb. dayalı incelemeler de yapılmıştır; ancak, odağında, üretiminde, zihin sürecinde, somutlaştırılmış sözce, metin düzeyinde hep dil olgusu, dilin işleyişi, dilin üretimi, dilin ürettikleri, dilin anlamı, dilsel zaman, dilsel bağlam vb. dil özekli ürünleri, üretimleri (masal, şiir, efsane vb.) dili kendisine konu yapan dilbilim ve onun alt ve yan alanlarının yöntem ve bulgularına dayalı incelemeler son 10’lu yıllarda artmıştır.

Halkbilim alanındaki incelemelerde ise çok yaygın olduğunu söyleyemeyiz. Ülkemizdeki nesnel gerçeklikten olsa gerek derleme, düzenleme, sınıflama çalışmaları doyurucu biçimde tamamlanmadığı düşüncesinden dolayı, sözünü ettiğimiz alan ve yöntemlerle ürün incelemelerine yoğun bir biçimde girişilememiştir. Hiç yapılmadığını söyleyemesek de...

Bu çalışma bu bağlamda, bu tür girişimlerden biridir.

2.KURAMSAL DAYANAKLAR

Betimsel ya da anlatsal söylemlerde kodlamaların göndermeleri anlaşılırsa, kod çözme ve çözümleme işlemleri gerçekleştirilebilir. Özellikle örtük sezdirileri güçlü şiirler söylemlerde kullanılan kodlamalar, göndermelerle örtülürler. “Söylemsel öğeler, bir ileti üreten konuşucunun kodu(dili) çok karmaşık bir biçimde kullandığını gösterir. R. Jakobson da kod(=dil) ile ileti (=sözce) arasında dört ilişki olduğunu gösterir. 1.iletiye göndermede bulunan ileti, 2.koda göndermede bulunan kod, 3.koda göndermede bulunan ileti,4.iletiye göndermede bulunan kod”(Kıran ve Kıran, 2001;192). Bu göndergesel ilişkilerde özellikle 2.maddede belirtilen ‘koda göndermede bulunan kod’ halk şiiri üreticisi halk ozanlarında çok

sık görülen bir göndergesel ilişki biçimidir. “Örneğin, özel isimler birçok dilde o ismi taşıyan kişiye göndermede bulunur. Ali ismi Ali ismini taşıyan kişiye göndermede bulunur. Oysa Mehmet ismi hem o ismi taşıyanlara hem de Türkçenin orduda askerliğini er olarak yapan gençlere gönderme yapar.” (Kıran ve Kıran,192) “Şiirsel söz, öncelikle bir etki sözse, şiirsel söylem (ya da şiir metni) bir yapı, bir bütün olarak bir etki- söylemdir. Bu etki en az iki yönlüdür: estetik etki, anlam etkisi.(Ece,2003;135) Anlambilim sözcüklerin, tümcesel ve sözlüksel anlamlarını inceler. Anlambilimsel yöntemlerle yapılan şiir çözümlemeleri, bu etkinin anlam (içerik) düzeyini inceleme konusu yapar. Sözcükler özellikle de şiir dilinde okuyana ve dinleyene bir takım tasarımların yanında duygulandırıcı öğeler de taşır, duygu değeri veya duygusal anlam şiir dilini günlük bildirişim amacının dışına çıkarmakta ve şiirsel işlev(poetic function) duygulandırmaya, etkilemeye çalışır.(Aksan,1999;56) Şiirde oluşan anlam çerçevesi; göstergelerin dil düzeni içinde anlam açısından taşıdığı bütün değerleri, dinleyende ve okuyanda çağrıştırdığı kavramların ve anlamların tümünü kapsamaktadır. Bu oluşturulan ortak anlam evrenine ise anlam çerçevesi denmektedir (Aksan,1995;76).

- Temel anlam (göndergesel anlam)
- Yan anlamlar
- Duygu değeri
- Uzak çağrışımlar
- Eş adlı ve çok anlamlı öğelerden yararlanma
- Kavram karşıtlığından yararlanma
- Şiir dilinde özel adlardan yararlanma

Daha çok dil içi bağlamı; dilsel birimlerin birlikte kullanıldıkları diğer dilsel birimler kurdukları ilişkinin anlamsal katkılarını belirginleştirir.

Sözlü tarihsel halk ozanlarının ne dedikleri dil dışı bağlamıyla değerlendirilirse doğru anlama varılabilir. Dil dışı bağlam/dil dışı gerçeklik; metin üreticisinin gerçekleştirmeye çalıştığı bildirimsel amaç, yani metnin işlevi, (bilgilendirme, çağrıda bulunma, ilişki kurma) Metnin okuyucusunun beklentileri, metinle bağlam arasındaki ilişkinin tarihsel, toplumsal, politik bağlarının incelenmesidir.

Ayrıca her sözcüğün bir temel anlamı bir de bağlamsal anlamı vardır. Her kullanımda anlamı bağlamı belirginleştirir ve her durumda ad kesin bir kavramı canlandırır. Temel anlamla bağlamsal anlam birbirini çoğunlukta örtmez. Aynı durumda yan anlamlar da oluşur. Yan anlam kavramı bozmadan renklendirir ve anlama değer yükler.

Değer ise anlamsal oluşla sıkı sıkıya ilişkilidir. Konuşanın coşkularını, isteklerini, amaçlarını, değer yargılarını anlatır ve buna anlatımsal değer de denir. Anlatımsal değerler anlama eklenen ikinci dereceden imgelerdir, anlam dışı çağrımsal birleşmelerdir. Ayrıca sözcük kullanıldığı topluluk, toplumsal ortama göre de yeni değerler kazanır. Buna ise toplumsal bağlamlı değer denilir. Dil dışı bağlamla ilgilidir. Bu değersel katkılar, toplumsal değerler de doğal kökenli, anlam dışı çağrımlardır (Guraut,1999;42-46).

Renklerin şiire değersel katkıları bu bakışla değerlendirilecek, temel anlamlara bağlı olan bu anlatımsal değerler ve bağlamsal anlama bağlı olan toplumsal bağlamlı değerler belirlenecektir. Sözcük ve dize bağlamından şiir metninin dörtlük birimine veya bütün olarak metnine ise metin dilbilimin bütüncül yaklaşımına çalışmayı dayandırmak ve ozanların her bir şiirini bütün tek bir metin olarak görmek, renklerin kullanımındaki sürekliliğini belirgin kılmak açısından kolaylıklar sağlamaktadır. Bu dayanaklar, bilgiler ve kuramlardan yola çıkar, bu çalışmada halk ozanlarının renklere verdiği anlamsal yük ve değer belirlenirken anlamsal ilişki, çağrımsal anlam, bağlamsal anlam, toplumsal anlam, kültürel anlam bağlantılarının kurulmasını bireysel, toplumsal ve kültürel anlam ve değerleri belirlemeye çalıştık.

3.OZANLARIN ŞİİRLERİNE GÖRE RENKLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

3.1.PİR SULTAN ABDAL

İstanbul'da aşkın kazanı kaynar

Onu içer cümle yoksullar baylar

Al yeşil giyinmiş yükünü taylar

On'ki imam mehdi ile geliyor

Ali nurdan bir taç giymiş başına

Kim karışır ol Ali'nin işine

On'ki imam berk yapışmış peşine

On'ki imam mehdi ile geliyor

Şiir tarihsel bağlamı 1527 İç Anadolu'da Alevi-Kızılbaş Türkmenlerin katıldığı ve önderi Kalender Şah denilen ve Hacı Bektaş Veli'nin torunu olarak bilinen kişinin gerçekleştirdiği bir ayaklanmanın, metin üreticisinde yarattığı coşkuyu anlatmaktadır. Coşku ve sevinç; al (kırmızı) ve yeşil renkleriyle betimlenmiş. Renk kullanımı temel (göndergesel) anlamlarıyla birlikte giysi yerine de kullanılmıştır. Belirsiz bir ön gönderim ve sezdirilme yüklenmiş al yeşil giyinmiş söz birliği ikinci dörtlükteki Ali ile gönderim yaptığı dilsel ad belirginleştirilmiştir. Bağlamsal anlamı ile Alevi kültürüne de göndermede bulunan al rengi, İslami vurgulu bir renk olan yeşil ile de üst ve alt dinsel ve kültürel kimlikler belirtilmiştir.

Benim şahım al kırmızı bürünür
Dost yüzün görmeyen düşman bilinir
Yücesinden şahın izi görünür
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın

Eğnimize kırmızılar giyeriz
Halimizce her manadan duyarız
İmam Cafer katarna uyarız
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Benim şahım al kırmızı bürünür, dizesinde olduğu gibi, konu şah, konuya ilişkin yapılan yorum şahın belirgin kılınmak istenmesidir. Renk kullanımı temel anlamında ancak giysi yerine de kullanılmıştır. Şah'a bağlı olanların da kimliksel rengi aldır. Bağlamsal anlamında ise Al-kırmızı rengini Kızılbaşların simgesel rengidir (Avcı,2006,133-135). Yani PSA' da al-kırmızı rengi toplumsal bağlamı değer taşımaktadır. Şah olgusunun kültürel ve politik öncülüğünün kimliksel belirlenimi için renk adı benim adıyla da pekiştirilmiştir. İkinci dörtlüğün bütününde yenilenen İslami ve Aleviliğin kültürel damarının ortaklığı kırmızı ile Muhammed ve Ali adının dil içi ilişkisi ile de açıklanmıştır.

Eğer Ali baba söze uyarsa
Ferman büyük yerden beyler kıyarsa
Ala gözlü yavrularım kıyarsan
Alım çözüp kara bağlamasınlar
(Ruhi,2006;92)

Al-kara= karşıt renkler olarak kullanılmış "Al" olağan durumu, "kara" ise kötü durumu, yenilgiyi, üzüntüyü ve yası simgelemektedir. Kızılbaşların kötü durumlarını betimlerken "kara" rengi simgesel olarak kullanıyor. Pir Sultan Abdal şiirin bütününde ailesine, çocuklarına sesleniyor, söylencelere göre PSA Hızır Paşa adlı Osmanlı valisi tarafından astırılarak idam edilmiştir. Şiirin bütününde gönderme bu olaydır. Pir sultan Abdal öldürülürse ardından yas tutulmasını, (al-kara) istemediğini bildiriyor. Yine renkleri giysilerin yerine de kullanıyor. Ancak burada renkler karşıt anlamlarıyla kullanılmış ve

çağrimsal kullanımda bağlamsal anlam ve toplumsal bağlamlı değer taşımaktadır (Bkz. Avcı,2006;21). Ala gözlü bütünlüğü ise, kültürel bağlamlı bir sevgi iletisini içeren bir renk betimlemesidir. Anadolu'da yavrulara gönderme yapılan bir dilsel birimdir.

Ak gül olsam al yanağa sokulsam

Gülap olsam ak yüzüne saçılsam

Kölen olsam pazarlarda satılsam

Kölem deyü ak sinene sar beni

Kişi ya da kadın betimlemelerinde ak (beyaz ten) ve yanak, göğüs rengi için al rengi kullanıyor. Renk kullanımı, temel anlamında övgüye ve beğeniye varan anlatımsal değer taşıyor. Ak renk kavramı, olumlu, güzel, beğeni toplayan, gül ve yüzde; al ise ak ile aynı düzeyde bilgi değeri olan ancak nitelemesini yüzün bir bölümü olan yanakta belirginleştirmiştir. Bu dörtlükte iki rengin birliği ile güzellik betimlenmiştir. Al ve ak insan özellikle dişi insan güzelliğine göndermede bulunan iki renktir.

Su meydanda serilidir postumuz

Çok şükür Mevla'ya gördük dostumuz

Bir gün kara toprak bürür üstümüz

Çürütür her benli dilber çürütür

Kara sözcüğü temel anlamlarıyla birlikte anlatımsal değer kazanıyor, toprak sözcüğüyle birlikte kullanılarak ölüm ve mezar olgularını çağrıştırıyor. Özcesi, kara rengi Anadolu'da kötülüğün, ölümün, sıkıntının bir göstergesi olarak bu dörtlükteki işlevinin kara toprak tamlaması ile güçlendirmektedir. Toprağın rengi ayrıca belirtilerek anlatım etki söz güçlendirilmiş ve bir uyarı niteliğini kazanmıştır.

Gel benim sari tamburum

Sen ne için inilersin

İyim oyuk derdim büyük

Ben anin'çin inilerim

Göndergesel anlamında dize bağlamında sarı renk kullanılmış olsa da şiirin bütünsel bağlamı içinde, kişileştirilen tambura, ozanın derdini inleye inleye anlatandır; üzüntü ile sararmış benzin arasındaki neden-sonuç ilişkisi açısından tinsel durumunu olumsuzlaştıran bir anlam taşıyor. Uzak bir gönderim ilişkisi kuran sarı rengi, yaşam ile ölüm, coşku ile hüznün arasında bir geçişi imlemektedir. Sezdirimi güçlü bir renk olan ve kültürel bağlamı da iyi bilinen bir gönderim ilişkisi kurulmuştur.

Emaneti sana boz adlı Hızır

Allah Allah desem, kalksam yürüsem

Acab şu dağları açamam mola

Boz adlı hızırını yoldaş eylesem

Varıp efendime düşemem mi mola

(Eyüpoğlu,1997)

Boz adlı Hızır kullanımında ozan, şiir dilinde özel adlardan yararlanıyor; ancak kullandığı renk ve ad toplumsal bağlamı değerlidir. Ve bir dinsel topluluğun betimlemesini olduğu gibi tekrarlamakla anlatımsal bir değer yüklenmez.

PSA, belirtmek, açıklamak, yüceltmek, tanımlamak istediği bir olguya ilişkin renk adlarından ve o adların kültürel bağlamdaki göndermelerinden ya da halkın genel değer dünyasında yer alan özgün gönderimleri olan (dinsel, tarihsel, bölgesel) renk adlarını kullanarak yorumunu güçlendirmek istemiştir. Açık bir tarihsel gönderim ilişkisi de olan boz at, yine paylaşılan Anadolu'da yaşam ortaklığına dayalı bir tamlamadır.

3.2.KARACAOĞLAN

Geyinmiş, kuşanmış güzel görmedik

Al mı, yeşil mi de, sarı mı bilmem

(Öztelli, 2005; 126)

Kırmızı önlüklü sarı çizmeli

Al önlüklü mavi yazma

Sırtına giyinmiş de al ile moru

Donatayım yeşil ile al ile
Sırmalar geymişsin alın üstüne
Yakıştırmış yeşili alı
Allı morlu türlü libas geyinir
Yeşilin üstüne al incinir mi
Gelin der ki; giydiğimiz al olur
Kime kin etinde giydin alları
Al benekli keten olsam
(Yılmaz,1995;73-74)

Giysilerin betimlemesinde, giysinin yerine de kırmızı, sarı, al, mor, yeşil renkleri kullanan ozan; kullanımı, temel anlamından sevgilinin güzelliğini belirlemeye övgüye ve beğeniye taşınan anlatımsal değer ulaşıyor. Bir belirsizlik, davranış yorumlanmasında güçlük, kuşku gibi duygusal tepkileri renk adlarının bilindik, göndergesel ve ortak çağrışımlarının art arda kullanılmasıyla, bir tür suçlayıcılık sezdiriminin çıkarsamasına neden olmaktadır. Al, yeşil ya da sarı renklerin biriyle ya da her renk bir olguyla niteleyici, belirleyici, belirtici olarak betimlenebilseydi bilinmezlik ortadan kalkacaktı. Ozan, bilinmezliği vurgulamak için bir arada ve göndergesel ilişki kurmadan adları sıralamıştır.

Karac' oğlan der ki kendim öğeyim
Taşlar alıp kara bağrım döğeyim
Güzel sevme derler nasıl sevmeyim

Vara vara vardım ol kara taşa
Hasret ettin beni kavim kardaşa
Benim yarım gelişinden bellidir

Kara bağrım, kara taşa gibi sözcük grupları sevgiliye ulaşamamanın verdiği üzüntüyü, gurbet duygusunu, ayrılık üzüntüsünü betimlemek için kullanım; hem anlatımsal hem de toplumsal bağlamlı değer taşımaktadır. Karşıt bir ilişki ile kara olmayan, olmaması gereken bağrın betimlenmesi ile duygusal durumun betimlenmesi ile duygusal durumun betimlenmesi dilsel karşıtlık ile anlamsal karşıtlığı doğurmuş ve güçlendirmiştir.

Ağlayı ağlayı düştüm yollara

Karışayım bozbulanık sellere

Adı sanı bilinmedik illere

Gitmeyince gönül yardan ayrılmaz

Kahpe felek vermez benim muradım

Viran oldum mor sümbüllü bağ iken

Doğa betimlemesi duygusal alana taşınmış ve karmaşa, belirsizlik, estetik karşıtlık, olumsuzluk bozbulanık sel tamlaması ile kavramlaştırılmıştır. Boz ve bulanık iki kavramda kültürel bağlamda, yaşam deneyiminde olumsuz çağrışımları olan kavramlardır. Bozbulanık ad birliği birçok olumsuzluğa göndermede kullanılan deyim özellikli birliktir. Ozan, bu bilindik birlikten, çoklu ve güçlü sezdirimden yararlanmak için kendisiyle ilişkilendirerek duygusal betimlemesini biriktirmiştir.

3.3YUNUS EMRE

Sabahın sinliğine vardım

(...)

Esilmiş inci dişleri

Dökülmüş sarı saçları

(...)

Gitmiş gözünün karası

(...)

Mülke suret benzeyenler

Kara toprak olmuş yatar

Karışmış toprağa

Solmuş şol kara gözler

Kara toprağın altında

Bir nicesi yeni gelin

Ak değirmi yüzler yatar

Kimi ak sakalı kimi pir koca

(Fuat,2004)

Yaşamın geçiciliği, malın, dünya zenginliğinin geçiciliğini bu dizelerde söyleyen Yunus Emre, şiirin bütününde ölenleri görmelerini “Sabahın sinliğine vardım” , “Görmez misin sen bunları”, “Cümle ölmüş yatar” dizelerinde kendisine ise “Gerçek aşık isen” “Mülk”(dünya) süsleriyle (eşya-mal-mülk) ile uğraşma, “mülke suret bezeyenler, kara toprak olmuş yatar” demekle gözün karası, ak değirmi yüz genç yaşta ölmüşleri, ak sakalı derken yaşlı ölmüşleri, dökülmüş sarı saçları gibi sözcük gruplarıyla da ölen kişiyi ve ölümü betimlemektedir. Kara toprak ise ölümü, mezarı ve ölen kişinin zamanla toprak olacağı gerçeğine göndermede bulunmaktadır.

Yunus Emre’de rengini belirten renk kullanımı renklerin somut anlamlarından daha çok bir durumu yaşam-ölüm karşıtlığını, ölümü, acıyı belirlemek üzere kullanılmışlardır. Renkler temel anlamlarında, bazen de çağrıştırdıkları olgunun yerine, anlatımsal değer ve toplumsal bağlamla değerleriyle birlikte kullanılıyor. Kara göz, ak yüz gibi yaşamın, canlılığın belirtileri kara toprak ile aynı bağlamda ve güçlü karşıtlıklar içinde kullanılarak göndermeleri karşılaştırıp çarpıştırarak etki sözü güçlendirmiştir. Bir süreç olan yaşamı sarı saç, kara göz, ak yüz ile güçlü ve açık sezdirimlerle yükselen bir coşku ile sunmuş ardından sürecin sonunu kara toprak ile zorunlu süreci belirginleştirmiştir. Renkler, yaşam ve ölüm karşıtlığını temsil etmişlerdir, Emre’nin şiirlerinde.

Bu dünya bir gelindir yeşil-kızıl donanmış

Kişi yeni geline bakubanı doyamaz

Dizelerinde yaşamı, dünyayı süslenmiş, renk renk bezemiş bir geline, genç kıza benzetirken şiirin bütününde, sezdirilen bağlamında kendisine seslenmekte ve dünya güzelliğine kanma, gerçek olan ölüme hazırlan “Niceseler” “gaflet gözün bağlamış” derken kendisine sen bu aldanmışlardan, yaşamın güzelliğine kanıp yaşamın geçiciliği, malın, dünya zenginliğini ve geçiciliğini gör, yolundan dönme demektir. Dizelerdeki renk kullanımı genel olarak eş gönderim ilişkileri içinde anlatımsal değer taşımaktadır. Geline gönderimde bulunarak dünya ile yeşile gönderimde bulunarak gelin ve dünya arasındaki gönendiricilik anlamında beğeni, hoşnutluk ilişkisi kurulmuştur.

Ben yürürüm yana yana

Aşk boyadı beni kane

Ağlama derim şol gözüme

Kan yaş akıtır aktan karadan

(Fuat,2004)

Dizelerinde Kan rengi; kırmızı rengi çağrıştırmakta ve akan yaşlar Tanrı'ya ulaşma yolunda çektiği acıları betimlemek için kurduğu somutlamalardır. Kana boyamak toplumsal bağlamlı değerdedir. Aktan karadan kodlamaları göze göndermede bulunarak koda göndermede bulunan kod biçiminde kullanılmış ve gözün içi; ak, karası anlamında kullanılıyor. Bu dizedeki renkler anlatımsal değer taşıyor. Örtük göze gönderme sezdirimi, yaş akıtma ve ak kara ilişkisiyle aynı zamanda birinci dizedeki göze art gönderim ilişkisi kurmaktadır.

3.4.DADALOĞLU

Kırmızı önlüklü, antlın burmalı

Ağ elleri toprak olur güzelin

Cilalar sürünmüş allar geyinmiş

Doğan aylar gibi doğdu sabahtan

Ne al geymiş ne kırmızı ne mavi

Ne düğün var ne bayram ilde toy dedi

Ak sayaya yeşil düğme dikende

Yol alıp gidiyor göçü Avşar'ın

Gözleri kudretten siyah sürmeli

Mor belikli güzellerin nic' oldu (Fuat,2002)

Geleneksel renk ve vücut bölümleri arasında kurulan ilişki bu şiirde de gönderim ilişkileri ile kullanılmıştır. Çoğu renk adları birer niteleyici, belirleyici işlevi ile anlama katkı sağlamayan, güzeli ve güzelliği pekiştirme işlevi ile sınırlı kalmıştır. Ancak renklere yüklenen anlamlar, renklerin niteleyici özellikleri ile birleşince göndergesel anlam boyutunda bir işlevi olduğu söylenebilir. Bu da sözden çok bütüncül söyleme, söylemdeki anlama güç katmaktadır.

Avşar dediğin de bir büyük olsa

Çağırısam beyleri etmiyor töbe

Al çuha üstüne boz beden aba

Giyinen beyleri dolu Avşar'ın

Derviş paşa yaktı yıktı ileri

Soldu yurdumun bütün gülleri

Karalar geydik de attık alları

Altınımız geçmez akça tunç oldu

Al (kırmızı), sarı, yeşil, ak, mavi gibi renkleri Karacaoğlan'a benzer şekilde kullanıyor. Ancak, kara (siyah) al karşıtlığını Pir Sultan Abdal'da olduğu gibi olumsuz durum-olumlu durumu betimlemek için simgesel olarak kullanılıyor. Avşar Aşireti'nin yenilgisini belirtirken "kara" rengini; Avşar Beyleri'nin Osmanlı ile işbirliği yapanlar ve direnmekte kararsız olanlar için "boz" rengini kullanıyor. Renkler durumların göstereni konumunda bir soyutlama işlevi görüyor. Ancak dilsel gösterge, renk adlarının öz işlevlerinden uzak çağrışımlarla sezdirilirken, al çuha ve boz beden bütünlüğünde dilbilgisel niteleyici işlevini de aynı konumda yüklenmektedir.

Seyfi Karabaş'ın araştırmasına göre ise, "boz" renk karışık renk, ana renk dışındaki keskin olmayan renkle "düz renk", karşıtlığı, kararsızlığı, yanlışlığı belirtmek için kullanılıyor. (Karabaş,1996;62)

3.5.KÖROĞLU

Koç yiğide kanlı gömlek biçelim

İki saat* al kızıl kan içelim

Bunda koç yiğidin şanı günüdür.

Koç yiğide kanlı gömlek biçelim

Ak gövdeden kızıl kanlar

Akar şarlayı şarlayı

Köroğlu'nda giysi rengi olmamakla birlikte kızıl, al, kan rengi(kanlı gömlek) giysilerin geçtiği dörtlüklerde kullanılıyor. Yenilgi ve olumsuzluğun rengi diğer ozanlarda olduğu gibi Köroğlu'nun dizelerinde de “kara”dır.

Köroğlu dizelerinde;

Al, kızıl kan rengi; savaşın rengi

Kara rengi ise yenilginin, üzüntünün, ölümün rengidir. Bu iletiye göndermede bulunan kodlama ile renk adları arasında geleneksel örme sağlanmıştır. Bilinen kodlamalar ve göndermeler Köroğlu'nda ileti değeri ile güçlendirmek istenmiştir denebilir.

Kır ata yakışır bunlar

Şiirin döne yanağında

Siyah benler yerinde mi?

Al giyen bağrımı ezer

İlle mavili mavili

Renkler sözlüksel anlamlarında ve eş zamanda bir kodsall gönderme ile anlatsal iletiyi güçlendirmiştir; örn. “kır at” sözlüksel anlamında bir işlevsel gönderge olarak atı niteleyen “kır” renk; eş zamanda ve kodsall göndermede “yiğit at, Köroğlu'nun atı ile iletiye göndermede bulunmuştur. Kızıl, al, kırmızı rengi kavganın, direnmenin, savaşın soyut ve

somut göstergesi olan renktir. Tek kodlama ile ilişkiel bağlam ortaklığı olan birden çok olgunun iletisine göndermede bulunmaktadır. Savaş, savaşta kavga, kavgada kadın, kanda direnç gibi... Kullanımda anlatımsal ve toplumsal bağlamlı değerler birlikte kullanılıyor.

Al valalı mor belikli

Kız gerek ayvaz geliyor

Yazın yeşil kemha geyerler

Kışın ak sadeli dağlar.

Al, kırmızı, mor, ak, yeşil, siyah renkleri, güzel kızın ve Ayvaz'ı ve doğayı betimleyen renklerdir; renkler doğrudan giysi ve kişi yerine de kullanılıyor. Kullanımda ozan şiiri dilinde özel adlardan yararlanıyor ancak kullandığı renk ve ad toplumsal bağlamlı değerdir ve betimlenmesi olduğu gibi tekrarlamakla renkleri sözlüksel anlamlarıyla kullanırken, işlevsel değer katmaları ve göndergesel anlamlarıyla da kodlama gerçekleştirmiştir. Koddan koda, koddan iletiye ilişkisi bu dörtlükte görülebilmektedir.

Ağ anlamına kara yazdığım

Boş yerlere kara bağrım ezdiğim

Düşman geldi tabur tabur dizildi

Anlımıza kara yazı yazıldı

Tüfek icad oldu mertlik bozuldu

Eğri kılıç kında paslanmalıdır.

Dostlarım yas tutar düşman sevinir

Yirmi bey kız hep karalar geyinir (Öztelli,2003)

Kara rengi ise kara yazı, kara bağır, karalar giymek gibi sözcük gruplarında, talihsizlik, kötü kader, yenilgi, yas gibi olumsuz durum ve olguları betimleyen göndermelerdir. Diğer dörtlüklerde olduğu gibi burada da ozan, kültürel bağlamdaki kodlar ile şiirsel bağlamdaki kodlar arasında koddan koda, koddan iletiye ilişkisini sezgisel biçimde kurarak gerçekleştirmiştir. Kullanımdaki bir diğer özellik, renkler sözlüksel ve işlevsel anlamlarından daha çok bir durumu yaşam-ölüm karşıtlığını, ölümü, acıyı betimlemek üzere soyuttan soyuta kodsalsal göndermede kullanılmıştır. İleti kültürel olarak yaşantı ve ortak kavramlaştırmaya dayandırılmış ve iletinin kolayca alınılması istenirse, anlatısal güçle gerçekleşmesi amaçlanmıştır. Renkler temel anlamlarında, bazen de çağrıştırdıkları olgunun yerine, anlatımsal değer ve toplumsal bağlamla değerleriyle birlikte kullanılıyor.

Renkler genel olarak yiğitlik, kavga betimlerinde, birer temsilci işlevi görmüştür. Niteleyici, betimleyici, tanımlayıcı işlevleri yerine getirmiştir. Kanlı (al) gömlek, ecel (ak) gömleği, demir don gibi giysi gönderimleri renk ve yapı bilgileri ile birlikte daha çok savaş bağımlı gönderimlerde etkilenen rolünde ve pekiştirme, güçlendirme işlevindedir

4.GENEL DEĞERLENDİRME

Renk kullanımlarında bağlamsal anlam (kültürel değer ile birleşerek) sözlüksel anlamdan, bağlamsal anlama geçerek yazınsal söylemdeki anlatısal gücünü ve etki sözü güçlendiriyor. Kişi ya da kadın betimlemelerinde, göğüs, ten, boyun için Ak; yanak, rengi için Al sözcüğünü kullanılıyor.

Din, mezhep, grup, topluluklara yapılan göndermelerde ise, koddan koda göndermede bulunularak; savaş, üzüntü, ölüm, acı gibi toplumsal ve bireysel duygu durum ve gerçeklikler de ise daha çok Ak, kara karşıtlığı ile Al (kırmızı) renkleri kullanılmıştır.

Güzellik, özlem, sevgi, sevi, kadın, kız, gelin olgularının betimlenmesi, bu olgulara örtük ve açık sezdirimlerde bulunması, bu olguların çeşitli gönderimlerde sağlanması, giysi ve renk kavramlarıyla, bir şeyin yerine, bir şeyi olumlama, olumsuzlama, öğütme işlevleri verilmiştir. Renklere özel, özgün değer yüklenmemiştir. Bir değer geliştiricisi, niteleyicisi, belirticisi ya da göndergesi konumundadırlar. Alıcıların yorumunu güçlendirmek, kalıcı, bellekte yer edici, çağrışımı yüksek, sezdirimi güçlü birer öge olarak kullanılmıştır.

Ak, al, yeşil, sarı, mavi, mor, sim rengi (gümüş rengi) gibi ana renkleri giysi renkleri olarak kullanılmıştır. En çok kullanıldığı renk Al (kırmızı) dır. Kara rengi ikinci güçlü renktir şiirlerde kullanılan. Kara rengi, ak ile karşıtlık yerine çoğu kere al ile karşıtlık kurmuştur. Ak rengi daha çok betimleme, beğeni amaçlı olup. Diğer renkler, göndergesel yoğunluk, güçlü söylem, kodlamada göndergesel soyutlama amaçlı kullanılmıştır.

5. SONUÇ

1. Renk adlarıyla yapılan koddan koda, koddan iletiye göndermeler, yerine geçmeler, belirtici ve niteleyici kullanımlar genel olarak ozanlarda ortaktır.
2. Halk ozanlarının şiirlerinde renkleri bağlamına uygun gönderim, betim, sezdirim, işlev değer yüklüdürler. Bağlamla uyuşmayan tanım, betim, açıklama, sezdirim, niteleme hemen hemen hiç yoktur.
3. Şaşırtıcı, özgün renk ilişkisi/gönderimi hiçbir ozanda bulunmamıştır.
4. Üç başat olgu ile renkler gönderim, sezdirim, niteleme görevlerini yapmaktadırlar. Bunlar; kadın, yiğit, insan, doğa, savaş, güzellik ve bir inanç önderi ya da bir inanç eri olgularıdır.
5. Yunus Emre, özgün bir özellik göstermektedir. Renk kullanımı en aza indirgenmesinde düşünce ve duygu dünyasının yaşama yönelik olmamasına bağlanabilir.
6. Halk ozanlarının şiirlerinde genel olarak renk, tek başına ve bir konu işlevi ile yüklü değildir. Ele alınan tüm şiirlerde renklerin kullanımları koda göndermede bulunan kod ya da iletiye göndermede bulunan kod işlevindedir.
7. Renklere yüklenen duygusal anlamlar, kültürel bağlama bağlı olarak, yaşantı ve kavramlaştırma ile gönderim ortaklığına dayalıdır. Renklere verilen duygusal tepki birikimi metin vericisi (söyleyen-yazan) metin alıcısı (dinleyen-okuyan) arasında dilsel uzlaşmalarla belirginleşmiştir. Bağlam ve durumda ki bu ortaklık bu kullanımın sürekliliğini, ekinsel ve izleksel sürekliliğini sağlamaya dönüktür.
8. Renklerle yapılan gönderimler genel olarak, dil dışı bağlamın betimlenmesi amacıyla, şiirsel söz diziminde hakkında bir şey söylenen, tanımlanan, betimlenen, bir bilgi değeri olan bir olgu olarak değil, hakkında bir bilgi, yorum, değer, değerlendirme, öneri, övgü yapılarına ilişkin bir şey söylendiğinde, söylenen bölümde, söylenenin betimlenmesinde bir işlev görev olarak değil hakkında bir bilgi, yorum, değer, değerlendirme, öneri, övgü yapılarına ilişkin bir şey söylendiğinde, söylenen bölümde, söylenenin betimlenmesinde bir işlev görmüştür.
9. Halk ozanlarının şiirlerinde giysiler, renk adlarının özel gönderim ilişkileri ile ilişkilendirilmiştir. Al, ak, kara bunlar arasında en sık kullanılanlardır. Al-Kara = Karşıt renkler olarak kullanılmış “al” olağan durumu, “kara” ise kötü durumu, yenilgiyi, üzüntüyü ve yası simgelemektedir. PSA, Kızılbaş sözcüğünü sezdirimsel olarak belirlemek için al rengi, kötü durumlarını betimlerken “kara” rengi simgesel olarak kullanılıyor. Bütün renklerin tamamlayıcısı olarak Al (kırmızı) rengi;
10. Karacaoğlan için aşkın ve cinselliğin rengidir. Yunus Emre’de giysilerin rengini belirten renk kullanımı, renkler somut anlamlarından daha çok bir durumu, yaşamın çekiciliği karşısında nefsine yenilmemesi gereken kişiyi, yaşam-ölüm karşıtlığını belirlemek üzere soyut anlamlarıyla kullanılmışlardır.
11. Köroğlu’nda al (kırmızı) ayrıca kavga, savaş durumunda olma isteğinin rengidir. Tüm şairlerde ortak değere sahip olan renk, kara/siyah ise olumsuzluk, yenilgi, üzüntü, ayrılık, ölüm gibi soyut somut durumları imler ya da gönderimde bulunur.
12. Yeşil- güzellik, iyilik, mutluluk hali; Mavi- güzellik, yiğitlik, mutluluk hali; Sarı- güzellik, iyilik, mutluluk hali; Al, kızıl- Köroğlu, Dadaloğlu- savaş; Kızıl- Pir Sultan; Kara Kara- kara haber, kara talihli- uğursuzluk- yaş rengi Al (kırmızı) sevgi, coşku, cinsellik, duygusal durum
13. İçtenlik-lirizm; doğal konuşulan dilden yararlanma Kısa yalın güçlü anlatım Kavram karşıtlığından yararlanma. Ak-kara, Kızıl-kara gibi.
14. Renklerle her şair bir geleneğin sürekliliğini sağlıyor. Dinsel şair; Yunus Emre Dinsel, yaşamsal ayrılığı; P.S.A; Köroğlu, savaş, isyan ve kavgayı, aşkı; Karacaoğlan, doğa, aşk,

cinselliği. Dadaloğlu, kavga, yiğitliği renk ile bu olgular arasında göndermelerde kullanılmışlardır.

15. Sözlü kültürün belleği güçlendirme zorunluluğu ve toplumsal bağlam halk şiirin ortak malı olan hazır kalıplar, yoğun biçimlendirmeler vardır.
16. Çözümlene yerine kümeleme-eş, karşıt anlamlı deyişin, kmelenince tanımlayıcı söz niteliği alır. Kalıplarda billurlaşma vardır. Kara bağlamak, al kanlara boyanmak, ak göğüslü olmak, ak gerdanlı olmak, al yanaklı olmak gibi...
17. Mücadeleci bir eda vardır. Sözlü toplumlarda bilgi, g insan ilişkileriyle i içedir. Zeka yarışı vardır, karşılıklı yerme, taşlama ve övgü vardır. Bedensel davranışlar önemlidir.
18. şiirlerde, fiziksel görünüş betimleme önemli sözü şiddet vardır. Sanatsal söyleme sözlüdür ve etkisi sözler, betimlemeye bağlı kurulmuştur,
19. Kodlanan, göndermede bulunulan, yerine geçen, niteleyen, belirten güçlendiren hiçbir renk kullanımı özgün değildir. zgnlk, gelenekten gelenin özgün ortam, durum ve duyguya yerleştirmede, bağlama sunmada farklılık yaratmalardır.
20. Renkler hangi işlevde olursa olsun, sözcelerde kimi zaman konu, kimi zaman yorum işlevi görmüşlerdir. Alnımıza kara yazı yazıldı (konu işlevi); kara bağrım ezilir (yorum işlevli) rneklerinde olduğu gibi.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1995) Şiir Dili ve Türk Şiir dili, Engin Yayınları

Aksan, D., (1999) Anlambilim, Engin Yayınları, Ankara

Eyuboğlu, S.,(1997) Pir Sultan Abdal, Cem Yayınevi, İstanbul

Fuat; M., (2002) Dadaloğlu, YKY, İstanbul

Guiraud, P., (1996) La Sematique, (Çev.Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul

Karabaş, S., (1996) Dede Korkut'ta Renkler, YKY, İstanbul

Kıran. Z ve Kıran, A.(2001) Dilbilime Giriş, Seçkin Yayınevi, Ankara

Korkut Ece., (2003) Dilbilimsel Şiir Çözümlemeleri, Günümüz Dilbilim Çalışmaları, Multilingual

Öztelli; C., (2003) Karacaoğlan, Bütün Şiirleri, Özgür Yayınları, İstanbul

Ruhi, A.H., (2006) Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal ve Bütün Deyişleri, Nokta Kitap, İstanbul

Vardar, B., (2002) Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yayınları, İstanbul

Walter J.Ong., (1992) Sözlü ve Yazılı Kültür, Mefis Yayınları (Çev..Sema Postacıoğlu)

Yağcı, Ö., (1996) Köroğlu, Yaşamı ve Bütün Şiirleri, Gün Yayınları, İstanbul

Yılmaz, Ş., (1995) "Karacaoğlan'nın Şiirlerinde Kadın Giysileri ve Süsler" Milli Folklor Sayı:28, Yıl:7, Cilt:4